

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 9, 30 Сентябрь

O'ZBEKISTON BANK TIZIMINING TARIXI VA RIVOJLANISHI

Muzrapova Shahnoza Saydullayevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Buxgalteriya hisobi va statistika kafedrası o'qituvchisi

Abduvaitova Shoira Qaxramon qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Bank ishi va auditi yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiyotning rivojlanishi va takomillashishida tijorat banklarining o'rni va roli haqida mualliflar tomonidan fikr-mulohazalar keltirilgan. Bank va bank tizimining tarixi va rivojlanishi haqida yetakchi olimlarning qarashlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar. Markaziy bank, bank, bank faoliyati, bank tarixi, pul, kapital.

Abstract. This article presents opinions of the authors about the place and role of banks in the development and improvement of the economy. The author's views on the history and development of the bank and the banking system are discussed.

Key words. Bank, banking activity, banking history, money, capital.

Bank - bu aholi va tashkilotlardan pul mablag'larini qabul qilish, ularni saqlash va himoya qilishni ta'minlash, shuningdek kreditlar va boshqa moliyaviy xizmatlarni taqdim etish bilan shug'ullanadigan moliyaviy muassasa. Banklar moliya bozorining asosiy ishtirokchilari bo'lib, ularning faoliyati mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Banklarning bir nechta turlari mavjud bo'lib, ularni faoliyati va funktsionalligi bo'yicha tasniflash mumkin:

Ba'zi mamlakatlarda, shuningdek, bitta korxonada xodimlari yoki bitta jamoa aholisini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan ittifoq a'zolari uchun moliyaviy xizmatlar ko'rsatadigan kredit uyushmalari bo'lishi mumkin. Bank tuzilmalaridan foydalanish to'g'risidagi eng qadimgi guvohnoma miloddan avvalgi 2000 yilda Mesopotamiyada topilgan o'sha paytda banklar oltin va kumush kabi qimmatbaho narsalarni saqlash uchun xizmat qilishgan. Vaqt o'tishi bilan banklar qarzlar va kreditlar berishni boshladilar. Uyg'onish davrida bank ishi yanada rivojlandi.

XIX asrda bank sektori yanada jadal rivojlana boshladi. Sanoat inqilobining boshlanishi kreditlash hajmini oshirishni talab qildi va kredit berish uchun yirik banklar tashkil etildi. O'shandan beri bank tizimi o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda rivojlanishda davom etmoqda. Bank tizimi tarixidagi eng muhim

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 9, 30 Сентябрь

davrlardan biri bu 1929 yildagi inqiroz. Ushbu inqiroz banklarning global qulashiga sabab bo'ldi. Ko'pgina banklar o'z eshiklarini yopishga majbur bo'lishdi, bu esa bank tizimining qisqarishiga olib keldi. Ikkinchi jahon urushi davrida dunyoning barcha asosiy kuchlari iqtisodiyotga faol aralashishga majbur bo'ldilar va bank tizimini jadal tartibga solishni boshladilar. 20-asrning oxirida bozor iqtisodiyotiga sodiq qolgan mamlakatlarning aksariyati bank tizimini to'liq tartibga solishdan voz kechishdi.

O'zbekistonda birinchi bank muassasasi 1875-yil Toshkentda ochilgan Rossiya imperiyasi davlat bankning filiali bo'lgan. 19-asrning oxirida Turkistonda rus kapitali ishtirokidagi O'rta Osiyo aksiyadorlik banki (1881), Volgakama banki (1893), RusXitoy (Rus-Osiyo) banki (1903), Azov-Don savdo banki (1910), Nijniy NovgorodSamara banki (1899), Poltava Yer banki (1901) ning filial, bo'lim va agentliklari faoliyat olib bordi. Oktabr to'ntarishidan so'ng barcha bank sovet hokimiyati tomonidan natsionalizatsiya qilindi. O'zbekistonda bank tizimi 1924-yildan boshlab sobiq SSSR bank tizimining tarkibiy qismi sifatida tashkil qilindi. 1992-yilga qadar SSSR Davlat banki (1923; 1921 — 23-yillarda RSFSR Davlat banki), SSSR Qurilish banki (1959; 1922 — 59-yillarda SSSR Savdo banki), SSSR Tashqi savdo banki (1924) ning O'zbekiston idora (kontora)lari respublikadagi bank muassasalari ishiga rahbarlik qildi. SSSRning parchalanishiga qadar O'zbekistonda mustaqil bank tizimini yaratish maqsadlarida 1991-yil 15-fevralda Respublika Oliy Kengashi sessiyasida respublika hududidagi bank Faoliyatining huquqiy asoslari belgilab berilgan O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi va shu vaqtdan boshlab respublikaning haqiqiy, mustaqil bank tizimi shakllana boshladi. Sobiq SSSR bankining respublika idoralari mustaqil bank sifatida O'zR Markaziy banki tomonidan ro'yxatga olindi. O'zbekiston Respublikasi bank tizimini shakllantirish va rivojlantirish strategiyasi iqtisodiyotni xo'jalik yuritishning bozor sharoitlariga bosqichmabosqich o'tkazish dasturiga mos keladi.

O'tgan davrda bank islohotlari davomida milliy bank tizimining 2 bosqichli strukturasi (yuqori bosqichda - Markaziy bank, quyi bosqichda - tijorat banklari) huquqiy jihatdan mustahkamlandi; bankning soni va ular ko'rsatadigan xizmat turlari ko'paydi. 1995 - 96-yillarda bank qonunchiligi yanada takomillashdi. O'zRning „O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida“gi (1995-yil 21-dekabr) Qonuni bank tizimining huquqiy asoslarini to'ldiribgina qolmasdan,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 9, 30 Сентябрь

O‘zbekiston Respublikasi markaziy bankining alohida maqomi, maqsadlari, vazifalari hamda vakolatlarini ham aniq belgilab berdi.

O‘zRning “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida” 1996 yil 25-apreldagi yangi Qonuni esa tijorat banki faoliyatining barcha huquqiy asoslarini xalqaro standartlar darajasida belgilab berdi. Tarkibida Qoraqalpog‘iston Respublikasi, 12 viloyat va Toshkent shahar boshqarmalari bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki O‘zRning bosh banki hisoblanadi (1992- yil sentabrgacha sobiq SSSR Davlat bankining O‘zbekiston bo‘limi). Respublikada bank tizimining quyi bosqichini paychilik, aksiyadorlik asosida, shuningdek chet el kapitali ishtirokida tashkil etilgan bank, ularning filial va vakolatxonalari, kooperativ va xususiy bank tashkil etadi. Bank sohasini monopoliyadan chiqarish bank islohotlarining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Dastlabki bosqichda bu asosan iqtisodiyotning ayrim sohalariga xizmat ko‘rsatuvchi ixtisoslashtirilgan bankni tuzish yo‘li bilan amalga oshirildi. Ixtisoslashtirilgan bankning tashkil etilishi bozorga yo‘naltirilgan bank tizimini yaratish yo‘lidagi zaruriy va tabiiy bosqich bo‘ldi.

1995 — 96-yillarda „Asaka“ ixtisoslashtirilgan davlat-aksiyadorlik tijorat banki, „Aloqabank“ aksiyadorlik tijorat banki, “Toshkentijtimoiyuyjoy-bank” aksiyadorlik tijorat banki, “Uzsayohatinvestbank” O‘zbekiston aksiyadorlik tijorat investitsiya banki va “Zamin” ixtisoslashtirilgan davlat-aksiyadorlik ipoteka banklari tashkil etildi. „O‘zdehqonsanoatbank“ aksiyadorlik tijorat banki “Paxtabank” ixtisoslashtirilgan aksiyadorlik tijorat bankiga, “O‘zjamg‘armabank” Xalq bankiga aylantirildi. Tijorat banki xalq xo‘jaligining turli sohalaridagi korxonatashkilotlarini kreditlash, moliyalash va ularga hisobkitob xizmati ko‘rsatishni amalga oshiradi. Bu bank to‘la mustaqildir. Ularning aksiyalari turli mulk shakllariga mansub bo‘lgan korxonalar, shuningdek jismoniy shaxslar o‘rtasida taqsimlangan.

Tijorat bankining xususiy zaxiralari yetishmay qolganda ular kredit resurslari bozorida zarur pul mablag‘larini sotib olishlari mumkin. O‘zRning barcha mintaqalarida 800 ga yaqin filiallarga ega bo‘lgan 35 Tijorat banki faoliyat ko‘rsatadi, ulardan 5 tasi chet el kapitali ishtirokida, 11 tasi xususiy banklardir (2000). Xususiy bankning huquqiy bazasini rivojlantirishda Respublika Prezidentining 1997-yil 24-apreldagi “Xususiy tijorat banklarini tashkil qilishni rag‘batlantirish choratadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Farmonga ko‘ra, respublika hududida faoliyat ko‘rsatayotgan tijorat banki bilan bir qatorda xususiy bank ham tashkil etila boshladi (muassis jismoniy shaxslar hissasi

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 9, 30 Сентябрь

bank ustav kapitalining kamida 50 % ni tashkil etishi lozim). 1998-yilda 5 ta xususiy (“Alp Jamol”, “Turkiston”, “Istiqbol”, “XIFbank” va “O‘ktambank”) bankga bank operatsiyalarini amalga oshirish uchun dastlabki ruxsatnoma berildi. 1995-yil 24-oktabrda O‘zbekiston Tijorat banki uyushmasi tashkil topdi (uning tarkibiga xususiy banklar ham kirgan).

Respublikada 1992-yildan “O‘zbank-audit” — banklararo aksiyadorlik jamiyati shaklida tashkil etilgan auditorlik firmasi ish olib boradi. 1996-yildan buyon “O‘zbankaudit” bilan bir qatorda “Deloyt end Tush” va “Ernst end Yang” kabi 5 ta xalqaro auditorlik konsalting firmalariga hamda “Xolis” guruhi va “Odil audit” mahalliy audit firmalariga O‘zR Markaziy banki tomonidan bank auditi o‘tkazish huquqini beruvchi tegishli sertifikatlar berildi. Ular banklar, kredit muassasalari, sug‘urta kompaniyalari, tashkilot va korxonalarining buyurtmasi bilan ularning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini tekshiradi (taftish qiladi), xolisona xulosalar beradi, ekspertizalar o‘tkazadi.

Hozirgi davrda O‘zbekistonda chet el bank va xalqaro moliya muassasalari kapitali ishtirokida qo‘shma bank faoliyat ko‘rsatadi. Ular jumlasiga O‘zbekiston — Gollandiya “O‘zprivatbank” va “ABN Amrobank— O‘zbekiston Milliy banki aksiyadorlik jamiyati”, O‘zbekiston — Turkiya “O‘Tbank”, O‘zbekiston — Jan. Koreya “O‘zDEUbank” kiradi. 13 ta chet el banki Toshkentda o‘z vakolatxonasini ochgan. Bular katorida Doyche bank, Berliner Bank, Meybank (Malayziya), Kredit Sviss (Shveysariya), “Kredi Kommersial de Frans”, “Sosyete Jeneral” (Fransiya), Pokiston Milliy banki, Cheyz Manxetten (AQSH), “Rossiyskiy kredit” va “Sakura bank LTD” (Yaponiya) banklari bor.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Xalqaro valyuta fondi va Jahon bankning doimiy maslahatchilari xizmatidan foydalanadi. 2000-yil 1-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi banklari tomonidan mijozlarga 529 mlrd. so‘mlik kredit qo‘yilmalari ajratilib, shundan 237 mlrd. so‘mi qisqa muddatli, 292 mlrd. so‘mi o‘rta va uzoq muddatli kreditlarni tashkil etdi. O‘rtacha foiz stavkasi qisqa muddatli kreditlar bo‘yicha 33,7 %, o‘rta muddatli kreditlar bo‘yicha 23 %, uzoq muddatli kreditlar bo‘yicha 13 % dan iborat bo‘ldi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 9, 30 Сентябрь

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida" gi PF -5992 sonli Farmoni, 12.05.2020 yil
2. Абдуллаев Ё., Қоралиев Т., Тошмуродов Ш., Абдуллаева С. Банк иши. Ўқув кулланма-Т.: "IQTISOD-MOLIYA"
3. Banklarda buxgalteriya hisobi. Darslik. I nashri. Omonov A.A.. Qoraliyev T.M. TMI. -T.: "Iqtisod-Moliya".
4. Zaripov Khusan Bakhodirovich. Trends in the Development of the Tax System of the Republic of Uzbekistan. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 2022 18. Zari